

AHMET
AĞAOĞLU

BEN
NEYİM?
GÖNÜLSÜZ OLMAZ

HAZIRLAYAN: TUNCAY BİRKAN

AYLİN ÖZMAN'IN
SUNUŞUYLA

AHMET AĞAOĞLU

BEN
NEYİM?

GÖNÜLSÜZ OLMAZ

Can Miras
izler

Ben Neyim? / Gönülsüz Olmaz, Ahmet Ağaoğlu

© 2020, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Aralık 2020, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Tuncay Birkan

Dizi editörü: Mustafa Çevikdoğan

Düzeltili: Aylin Samancı Elmasdağ

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Sanat yönetmeni: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Dizi tasarımı: Başak Nur Vanlıoğlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak uygulama: Alper Zeki / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: Arı Matbaası

Davutpaşa Cad. Emintaş Kâzım Dinçol San. Sit. No: 81/39,

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 44009

ISBN 978-975-07-4778-6

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750747786

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

AHMET AĞAOĞLU
BEN
NEYİM?
GÖNÜLSÜZ OLMAZ

Yayına hazırlayan
Tuncay Birkan

DENEME

AHMET AĞAOĞLU, 1869'da ŐuŐa, KarabaĖ'da doğdu. Tiflis'te tamamladığı ortaoğreniminden sonra Paris Hukuk Fakültesi ile Sorbonne Tarih ve Filoloji bölümlerinde okudu. İlk makalesini yirmi bir yaŐında Fransızca kaleme aldı. Bir dönem Paris'te gazetecilik yaptı. Üniversite yıllarında çeŐitli dergilerde yazıları yayımlandı. 1911'de Türk Yurdu Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Darülfünun'da Rus dili ve Türk tarihi hocalığı yaptı. 1917 Devrimi'nden sonra Kafkas orduları siyasi müŐaviri olarak Rusya'ya gitti. Geri döndüğünde İngilizler tarafından tutuklandı ve Malta'ya sürüldü. 1921'de Anadolu'ya geçerek Ankara hkmeti tarafından matbuat umum müdürlüğü görevine atandı. 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. AĞaoğlu, 19 Mayıs 1939'da İstanbul'da öldü.

İçindekiler

“İzler” Üzerine.....	11
Ahmet Ağaoğlu Düşüncesinde Bir Benlik Sorunu Olarak Batılılaşma – Aylin Özman	13
Ben Neyim?	25
Gönülsüz Olmaz.....	71

I

Bir müddetten beri bende garip ve müziç bir ihtiyaç doğmuştur: Kendi kendimi müşahede altına almak! Kendimi olduğum gibi görmek ve gördüğüm gibi meydana koymak!

Hiç şüphe etmiyorum ki bu satırları okuyanlar gelecekler ve kendi kendilerine, “Bu nasıl adam? Ömrünün sonuna gelmiş! Hâlâ kendisini bilmiyor. Bu ne kadar şuarsuzluk!” diyecekler.

Evet! İtiraf ederim ki ben kendimi bilmiyorum! Siz kendinizi biliyor muydunuz? O halde ne mutlu size!

İşte ben kendimi öğrenmeye koyuldum ve sizi temin ederim ki bu pek de kolay ve bilhassa hoş bir iş değildir!

Metodum pek basitti: Ben içimle dışımı karşı karşıya getirerek kendi başlarına bıraktım ve benim işim yalnız bütün gördüklerimi ve işittiklerimi olduğu gibi kaydetmekten ibaret kaldı!

Fakat ilk defa beni bir dehşet aldı ve derin bir nefretle gözlerimi yumdum.

“Aman, ben bu muymuşum?” diye haykıracağım geldi ve meşhur bir Fransız şairinin şu sözlerini hatırladım:

“Ey kadirimutlak! Bana kendi içimi nefret etmeksizin görmek kudretini bahşet!”

Evet! Gökten bir dayak olmazsa bu manzaraya tahammül edilemez!

Düşününüz! Baştan başa birbirini inkâr ve reddeden karmakarışık tezatlar, gündüzle gece, akla kara arasında benzeyiş, benim içimle dışım arasındaki benzeyişten daha çok! Zahirim batınıma kızgın ve küskün, batınım zahirime lanet okuyor!

Demek ben, benim benliğim buymuş, bu yan yana gelmez, birbirini inkâr eder, birbirinden öğrenen tezatlanmış, öyle mi? O halde ben ne garip, ne acayip bir yaratılmışım! Acaba siz de mi böylesiniz, öte beriki de böyle midirler? O halde onlar da ne acayip şeylermiş!

Bu suretle benim benliğim adeta vaziyet ve zaviye göre muhtelif ve mütezzad tablolar, renkler, manzaralar gösteren bir kaleydoskop gibi bir şeydir!

Fakat ben kaleydoskopu uzun müddet tetkik ettim ve nihayet keşfettim ki onun tabii olduğu değişmez bir kaide vardır ve bu kaide şudur: Umumiyetle nazariye, tasavvur, laf ve söz dairesi içinde kaldığım müddetçe benim benliğimi içim temsil eder; fakat hareket ve fiiliyat sahasına geçti mi zahirim derhal yularları eline alır ve ötekine kati emirler verir, “Artık sıra benimdir, sen sus!” der ve meydanda atını serbestçe oynatır!

Onun içindir ki benim söz âlemimle iş âlemim, tasavvur faaliyetimle tahakkuk fiiliyatım arasında pek derin farklar olur, birbirine benzemezler, birbirini inkâr ederler ve uzaktan bakanlar da beni “mütelevvin”, “mütehavvil”, “seciyesiz” ve ilh. kelimelerle tarif ederler. Halbuki benim burada hiçbir suçum, kabahatim yoktur; bunlar hep içimle dışım arasındaki tezatlardan geliyor!

Doğrusunu söylemek lazım gelirse benim içim çok iyi tabiatlı, hoş niyetli, iyilik seven, başkaları için hayır isteyen, kahramanlığa âşık, sadakate, doğruluğa meftun bir varlıktır; işte bunun içindir ki ben laf ve tasavvur

âleminde kahramanlıktan, doğruluğa bağlılıktan, vatandaşlara karşı hayır işlemekten hararetle, heyecanla söyler ve yazarım ve sizi temin ederim ki bütün bunları yaparken ben çok samimiyim! Fakat ne yapayım ki fiiliyat ve ameliyata geçerken içim beni bırakıyor ve yerini dışıma veriyor. Beriki ise zemin ve zamana uyarak amelî ve hesabi hareket ettiğinden beni de arkasından sürüklüyor! Ve bakıyorsun ki sabahleyin aleyhinde söylediğim bir işi öğleden sonra büyük bir imanla yapmaktayım! İmanı mahsus diyorum. Çünkü hakikaten dışım bu gibi vaziyetlerde tam bir mümin olmayı da biliyor!

Bu haller beni garip vaziyetler karşısında bulunduruyor: Mesela Ali Kemal zamanlarında amelî ve hesabi düşünen dışım beni Ali Kemal'le anlaşmaya, gazetesinde makale yazmaya ve inanmadığım Kurtuluş Savaşı'na karşı vaziyet almaya götürmüştü! Bu kere ise halka hitaben verdiğim çok talakatlı, çok heyecanlı bir nutkumda Ali Kemal'den, zamanından ve kurtuluş hareketlerine inanmayanlardan nefretle bahsetmişim! Konferansın nihayetinde ihtiyarca birisi yanıma yaklaştı, beni bir tarafa alarak çok zarif ve ince bir sesle, "Oğlum! Ben Ali Kemal'in akrabasındayım; geçen gün kâğıtlarını karıştırıyordum, elime sizin kendisine yazdığınız ve kendisine hürmetinizden, sadakatinizden hararetle bahsederek fikirlerinin birer hakikat olduğunu söylediğiniz mektubu aldım ve bugün buraya sırf size iade etmek için geldim. Alınız da bundan sonra kendisine daha emniyetle küfrediniz!" dedi ve uzaklaştı.

Ah! Üzerime bir yıldırım inmiş olsaydı daha hafif olurdu. Mamafih mektubu elimin içinde sıktım ve bir define gibi saklamaya baktım!

Fakat iş yalnız Ali Kemal'le ve gazetesıyla de bitmiyor: Bu dışım yok mu? Lanet olsun ona! Amelî ve hesabi düşünüyorum diye beni nerelere sürüklememiştir! Ve

en acısı şudur ki bu haller beni gece uykusundan da mahrum etti. Gece yatağa girip ben, dışım ve içim yalnız ve baş başa kaldım mı bu kere de içimin dışımla alayı, istihzası, sitemi başlar. Mesela geçen gece bir kavga yaptılar ki sabaha kadar gözlerimi yummadım. İçim dışıma diyor ki: “Sen ne utanmaz, ne hayâsız şeysin! Nereden uydurdun o âlimlerin isimlerini? Hiç Almanya’da o isimde âlim var mı?”

Dışım derhal ayağa sıçrayarak derin bir hiddetle dışıma hitaben:

“Sen de orada değil miydin? Neden beni tekzip etmedin? Neden bu yorgan altındaki cesareti orada göstermedin?”

Dışım haklıydı. İçim hep bu gibi hususi ve mahrem yerlerde kahraman oluyor; kalabalıkta hep sınıyor, sönüyor, susuyor. Öteki ne kadar hayâsız ise beriki de o kadar korkaktır!

II

Dikkat ettim, gördüm ki dışımla içim arasındaki bütün tezatların bir tek kaynağı vardır: Egoizm! Dışımın en canlı seciyesi hodkâmlıktır, kendi nefisini ve faydasını her şeyin fevkine koymaktır! Ana illet budur, bütün diğer tezatlar bundan doğar.

Hakikatte benim içim çok yüksek, asil, necip, insani duygularla doludur: İnsaniyet, hak, vatan ve vatandaş uğurlarında mal ve nefis fedakârlığı onun en çok sevdiği emellerdir. Mazlumun imdadına yetişmek, zalimi yerlere sermek, onun perestiş ettiği kahramanlıklardır! Hiç bu hususlara dair onun yazdığı yazıları, söylediği nutukları

okudunuz mu? O ne heyecan ve hararet, o ne talakat, o ne bulunmaz teşbihler; o ne canlı ve ünlü istiareler!

Rica ederim! Aşksız, sevgisiz bu kadar heyecan duymak imkânı var mıdır? Hiç şüphe yoktur ki benim içim kuvvetli bir altruizm (gayr-endişlik) aşkı taşımaktadır ve yüksek emeller uğrunda her türlü fedakârlık ihtiyar edecek kabiliyettedir. Fakat ne çare ki karşısında dimdik duran dışım tam bunun aksinedir. İş yazıdan ve hitabetten fiiliyata döküldüğü dakikada, içim sümüklüböcek gibi kınına çekilip kayboluyor ve yerini hesaplı, amelî düşünen dışıma veriyor. İşte benim hayatımın trajedileri ve daha doğrusu komedileri o zaman başlıyor! Ah bu tezatlar! Bu tezatlar! Mesela geçen gün bir yerde vatandaşlık ve hemşerilik vazifelerinden bahsediyordum. Lisanımın anlaşılıyor ki talakatine uyarak fazla ileri gitmişim ve, “Muhtaç bir vatandaşımın ihtiyacını gidermek, onun halinin düzelmesine çalışmak en iptidai bir borçtur ve bu borcu da ödemeyenler kendilerine nasıl insan diyebilirler!” demişim. Çok alkışlandım ve memnun memnun evime gitmekteydim. Yolda birisi bana yaklaştı ve elime bir kâğıt parçası verip çekildi. Kâğıdı okudum, içime lanet ettim. Kâğıtta şu yazı vardı: “Sayın bay! Çok iyi söylediniz, talakat ancak bu kadar olur. Allah razı olsun. Fakat neden başkalarına tavsiye ettiğinizi kendiniz yapmıyorsunuz? Yapmıyorsunuz değil, tam aksine yapıyorsunuz! Daha iki gün evvel zavallı dul kadının oğlunu mahrum ettirdiniz ve yerine kendi oğlunuzu mektebe leyli meccani kabul ettirdiniz!” İtham doğruydü, teessürümün derecesini anlatamam. Fakat kabahat bende değil, o melun dışımdadır! Bu dul kadının oğlunu iştir iştirmez kendi oğlumun namzetliğini kaldırmak istedim fakat o melun dışım yok mu, hemen bir melanet heykeli gibi karşıma dikilerek “burası şiir ve nazariyat sahası değildir. Amelî iş alanıdır, çekil oradan!”

dedi, beni kovdu ve zavallı yetim çocuğu mahrum bıraktı! Gün geçmez ki başımdan böyle bir trajedi ve komedi macerası geçmesin! Benim çektiğim ıstırap yanında Tantal utansın! Bana “Siyam ikizleri” adı vermişlerdir ve hakikaten öyledir! Benim iki yüzüm vardır: Birisi egoizm, öteki de altruizm. Fakat eyvah ki ben yalnız istekte, arzu meylinde, lafı güzafta altruistim! Şimdiye kadar benden altruizme delalet edecek bir tek hareket çıkmamıştır. Egoizm ise bütün hareketlerim! Dışım fayda ve menfaat olmayan yere bir tek adım attırmaz.

Mesela sizi temin ederim ki ben içimden çok samimi ve çok hararetli milliyetperverim; Türk'ün yükselmesi için çalışmayı, onun izzetinefsini, şerefini, hakkını, hürriyetini müdafaa için kendimi tehlikeye atmayı seve seve kabul ederim. Hele fakir ve aç Türk gördüm mü hiç dayanamam. İsterim ki varımı yoğumu vereyim! Fakat bu pis dışım yok mu? Bana meydan vermiyor, her daima önüme çıkıyor, engel oluyor. Mesela geçen gün evimizin balkonundan bakıyordum. Sokakta birisini dövüyorlardı. Halk toplanmış, uzaktan seyrediyor, meydanda polis de yok! Hemen dışarıya fırlamak istedim. Fakat dışım gene önüme dikildi:

“Nereye?”

“Dövüleni kurtarmaya...”

“Kavga edenleri tanıdın mı?”

“Ne olursa olsun! Gitmek borcumdur.”

“Haydi oradan! Borcuymuş! Don Kışot! Kendisine borç bulmuş. Neden senin borcun da başkalarının değildir?”

“Efendim! Benim, senin, başkalarının ve herkesin borcudur!”

“Hayır! Benim hiç de borcum değildir! Benim birinci borcum kendimi dövdürmemektir! Herkes de benim gibi yapsın, kimsenin kimseye borcu kalmaz!”

Ben kızdım, hiddetli bir tavırla:

“Efendim, dövülenini kurtarmazsın, açını doyurmazsın, hastasına bakmazsın, mazlumunu himaye etmezsin, hülâsa yapmazsın, etmezsin ve sonra da milliyetperverlik iddiasında bulunursun değil mi?”

“Evet, etmezsin, yapmazsın ve pekâlâ milliyetperver olursun! Çünkü asıl milliyetperverlik bunların hiçbirisine muhtaç olmamaklıktır! Yoksa her dövülen, her aç, muhtaç, cahil, hakkına tecavüz edilen Türk’ün yardımına sen mi koşacaksın? Hangi birisine yetişirsin? Sonra babalardan kalma bu darbimeseli hiç unutma: ‘Eller için ağlayan gözler kör olur!’”

Fakat dışımın bu kadar egoist ve hodkâm olması nereden geliyor? İşte asıl tetkik edilecek nokta...

III

Egoist dışımın altruist içime faik ve galip olduğunu ve beni de arkasınca sürüklediğinin esbabını araştıracağımı vaat etmiştim. Araştırdım ve buldum.

Gördüm ki bu amil yani –egoizm ve altruizm– insanda sonradan husule gelmiş hususiyetler değildir. Bunlar *biologique* yani ta ezelden varlıkla beraber doğan amillermiş. Hatta daha ileri giderek hayvanlarda mevcut olduklarını gördüm: İki köpeğin bir kemik için kavga etmeleri –egoizm hadisesi olduğu gibi– bunların birlikte birbirini başkalarına karşı müdafaa etmeleri de altruizm hadisesidir. Hülâsa canlı kâinat bu iki esas üzerine tekevvün eylemiştir. Fakat varlıklar tekâmül ettikçe altruizm hassası egoizm üzerine galebe çalıyor. Hatta hayvan neveleri yükseldikçe müteakabil fedakârlık ve tesanüt gibi

altruizm alametleri kuvvetlenmektedir. Aksine olarak altruizm hassası az olan hayvan neveleri değişmektedir: Bunun en canlı sübutu yırtıcı hayvanlarla mesela aslan ve kaplan gibi hayvanlarla ehlî, memeli hayvanlar arasında bir mukayesedir.

Fakat hayvanlar arasında bu iki amil daima insiyak halinde kalmaktadır. İnsanda ise bunlar bir zaman geliyor ki şuur sahasına geçiyor ve tecrübelerden istifade etmeyi ve müşahedelerinden netice almayı bilen insan altruizm insiyakının içtimai yaşayışta çok mühim bir amil olduğunu anlayarak ondan azami faydalar temin etmek çarelerini düşünmeye başlamıştır. Şöyle ki, bu yolda muvaffak olan muhitlerle olmayan muhitler arasında kuvvetli ve derin farklar hasıl olmuştur. Şöyle ki, altruizm insiyakı açıldıkça cemaatler de kuvvetleşiyor, tersine olarak egoizm fazla geldiği yerlerde cemaatler de aşağı doğru yuvarlanıyor.

Bunun en canlı delillerini Doğu ve Batı cemaatlerini yan yana getirerek mukayese ettiğimiz vakit buluruz.

Batı cemaatlerinin Doğu cemaatlerinden kuvvetli oldukları müsellemdir. Şimdi bunları bir de altruizm bakımından yan yana getiriniz. Batı'da altruizm öyle şekiller almıştır ki Doğu'nun hatır ve hayaline bile gelmemiştir. Doğu'da –bazen bir fert milyonlarca insanlar arasında yaşadığı halde– Afrika'nın çöllerinde bulunuyormuş gibi tek başına bırakılır. Hasta ise hastalığını, aç ise açlığını, meskensizse meskensizliğini ve ilahirihi kimse düşünmez, üzerine almaz. Hele yoksul ve işsiz ihtiyarları barındırmak, alilleri düşünmek kimsenin aklına bile gelmez. Batı'da böyle değildir. Herkes düşünülmüş ve neticede unutulmuş kimse kalmamıştır. Batı cemaatleri bütün bunları yaparken vatandaşların izzetinesiflerini rencide ve tahkir eden merhamet şeklinde değil, onlara karşı bir vazife ve borç tarzında yapar. Daha ileri gidiniz.

Batı'da herkes, herkesin hakkının, şerefının, izzetinin kefil ve zamini kesilir. Bu alanlarda zayıfın yardımına koşmak, kuvvetliye ve mütecevize karşı gelmek vatan-daşlık vazifesi addedilir. Doğu'da ise herkes, "Aman! Bana ne?" "İşim yoktur da başımı belaya mı sokacağım!" diye derhal kını içine çekilir.

Şark için pek şerefsiz olan bu mukayeseyi istediğin kadar uzatmak kabildir. Fakat bizim maksadımız bu değildi. Bu halin Şarklılarda ve ezcümle bende, benim dışımda nerden geldiğini tayin etmektir. Tezimiz, Şark tarihinde mündemiç egoizmle altruizm arasındaki muvazenenin Garp'ta altruizm lehine ve Şark'ta ise egoizm lehine bu kadar bozulmuş olmasının sebebinin göstermekten ibarettir.

Bu alan üzerinde yaptığım araştırmalarımın sonunda bulduğum sebepler şunlardır: (1) Aile ve ailede kadının vaziyeti, (2) Mektep ve edebiyatın tesirleri, (3) Çok uzun süren anarşik bir istibdadın tesiri.

Şark'taki egoizm taşkınlığının bu kaynaklarının ayrı ayrı tetkik ve tahlillerini başka bir zamana bırakalım. Şimdilik bir vaka olmak üzere kaydedelim ki bende olduğu gibi hemen her Şarklıda da altruizm insiyakının zayıflamasına ve egoizmin taşkın bir kuvvet olmasına bunlar sebep olmuştur.

Şimdi bendeki egoizmin ne gibi şekiller aldığını tasavvur etmeden evvel bana mahsus bir hal üzerinde dahi durmak isterim. Ben kendimin her şeyi yapar ve her şeyi becerir kabiliyette olduğuma kaniyim. Vakıa etrafıma bakıyorum. Herkesin de kendi hakkında aynı kanaatte olduğunu biliyorum. Acaba Şark'ın her tarafına dev aynaları mı dikilmiş? Fakat ben iddiamı fiilen de ispat etmişimdir. Ben hayatımda neler olmadım ki? Şair, muharrir, muallim, profesör, vali, müsteşar, banka müdürü, sefir, tüccar, mebus, hülasa bana teklif edilen her

hizmeti kabul ettim ve boş gördüğüm her işi de üzerime almaya hazır olduğumu bildirdim. Ve utanmadan diyebilirim ki, üzerime aldığım her işi muvaffakiyetle becerdim ve yahut başkalarından fena görmedim. Birçok vilayetlerin refah ve emniyetini ben temin ettim. Bildiğiniz ilim evine bugünkü revnakını ben verdim. Bankada bulunduğum müddetçe devletin kredisini ve halkın itimadını temine muvaffak oldum. Hülâsa diyebilirim ki nereye gittimse azami muvaffakiyete nail oldum. Fakat maatteessüf benim bu muvaffakiyetlerimi çekemeyenler çok oldu. Vakıa egoizm olan yerlerde kıskançlığın da kuvvetli olması pek tabiidir. Fakat artık benim gibi afaki nurlandırmış bir insanın hakkı da teslim olunmalıdır. Neyse bunları geçelim de gelelim egoizmin bende aldığı şekillere!

Bu şekillerden her dakika üzerimde hâkim olan birisi geniş ve müreffeh yaşamak hırısıdır. Zengin elbiselele, şık apartmanlara, koşulara, balolara, barlara meftunum ve her yerde birinci gözükme isterim! Çok para sarf etmediğim gün kendimi bedbaht addederim, mustarip olurum, uykum kaçır. Bazen içimde uyanan altruizm saiki bana sitem eder, bu kadar beyhude masraf yerine bir-iki fakir mektep çocuğuna yardım etmemi, maziye hatırlamamı acı bir lisanla söyler. Fakat dışım derhal karşıma dikilir ve mâni olur!

IV

Evvelce de işaret olunduğu gibi hesaplı ve muvazeleneli egoizmle altruizm yaşayışın açılması ve genişlemesi için tabiatın kendisinin vazettiği esaslardır. Birisi yani

kendini sevmek (egoizm) ferdin muhafaza ve açılmasını, ikincisi de yani başkasını sevmek (altruizm) nev'in muhafaza ve açılmasını temin eder. Toplu yaşayan her hayvan cinsinde bu insiyaklar kendi kendine hareket ederler, hariçten gelen bir iradeye tabi değildirler. Halbuki insanda şuurlaşan tabiat bu insiyakları idare ve terbiye etmeye, onlardan birisinin diğeri hesabına kuvvetleşmesini temin eylemeye başlar. Bendeki egoizmin kaynaklarını araştırırken dikkat ettim ve gördüm ki altruizmi teşvik ve tercih eden muhitlerde hem fert ve hem cins gittikçe açılıyor, kuvvetleşiyor, yükseliyorlar. Tersine olarak hareket eden muhitlerde ise nihayet ilanihaye her ikisi aynı nispette zayıflıyor, siliniyor, parçalanıyor.

Altruizm –yani başkasını sevmek– başkası için kendi hırslarını, tamahlarını, iştihalarını, bazen kendi menfaatlerini ve hatta bazen de kendi nefsinin feda etmek demektir. Bütün beşer tarihi gösteriyor ki fertlerinde bu meyli açmaya ve kuvvetleştirmeye itina etmiş olan muhitler diğerlerinden kuvvetli olmuşlardır.

Eski zamanlarda Yunan ve Roma muhitlerinin bu kadar canlılık ve ihtişam kesbedebilmelerinin yegâne sırrı budur. Bilahare bu iki muhiti kendisi için örnek itihaz ederek aynı yolda yürümüş olan Avrupa'nın Asya ve Afrika'ya karşı gösterdiği azametinin gene yegâne sırrı budur. Terbiye usulünde hangi muhit bu ideali en çok tahakkuk ettirmeye muvaffak olmuşsa o muhit en yüksek inkişafa mazhar olmuştur.

Terbiyeden bahsederken bu mefhumu en geniş manada almalıdır, insan ruhunun üzerine tesir yapan bütün amilleri hesaba katmalıdır. Aile, mektep, edebiyat, güzel sanatlar, fikrî ve hissî cereyanlar hep bunun içine girer.

Bendeki egoizmin kaynaklarını ararken eyvah gördüm ki benim üzerimden ağır bir tarihin müthiş bir silindiri geçmiş ve benim benliğimi hurdahaş ettiği gibi

muhihi de hakiki açılma ve yükselme imkânlarından mahrum kılmıştır. Hatta bendeki egoizmi bile dışarı taşmak ve yayılmak tarzında değil, kendi kını içine girerek küçülmek, büzülmek, silinmek şekline sokmuştur.

Geçen gün aziz Nurullah Ataç beni ziyarete gelmişti. “Senin gibi hasta olanlar için ara sıra Montaigne gibi muharrirleri okumak biraz dinlenmek demek olur. Montaigne’in son tab’ını edindim, getireyim,” dedi.

Getirdi. 1533 senesiyle 1592 senesi arasında yani takriben dört yüz sene evvel yaşamış olan bu muharririn eseri o zamandan bugüne kadar beş kere on altıncı asırda, iki kere on yedinci asırda, bir kere on sekizinci asırda, dört kere on dokuzuncu asırda ve dört kere de yirminci asrın sülüsünde tab ve neşrolunmuştur. En son tab’ı bir ciltten ibaret olarak altı liraya satılmaktadır ve hemen satılıp bitmiştir.

Şimdi kendisi de aristokrat ve saraya yakın bir adam olan bu muharririn ne gibi fikirler ve hisler telkin ettiğine gelelim: Meşhur Roma İmparatoru Sezar’dan bahsederken ikbalculuğun¹ bu adamın ruhunda en galip ve hâkim amil olduğunu kaydettikten sonra diyor ki: “Bu ihtiras esasında liberal olan bu adamı hırsızlığa, menafi-i ammeyi suiistimal etmeye sevk etti. Çünkü etrafa saçmak ve israfatta bulunmak ihtiyacını bununla tatmin edebilirdi. Aynı ihtiras ona bu pis ve adaletten uzak sözleri söylettirdi: ‘Dünyanın en fena ve pespaye adamlarını bile benim yükselmeme sadakatle hizmet ettikleri takdirde en değerli insanlar kadar terfi ve taziz ederim (!)’ Bu ihtiras onu o kadar sermest etti ki kendi hemşirelerinin huzurunda bile büyük Roma Cumhuriyeti’nden yalnız şekilsiz ve cansız bir nam bıraktırdığını ve sözle-

1. “İkbalciliğin”. Ağaoglu’na özgü bu imlayı değiştirmedik. (Y.N.)

rinin bundan sonra kanun yerini tuttuğunu söyledi ve yanına gelen ayan meclisini oturarak kabul etti ve kendisinin ta'liye edilmesine, huzurunda bile onu takdis eden ayinler yapılmasına tahammül etti. Hülâsa benim akideme göre onda mevcut olan dünyanın en güzel, en zengin tabiatını, bu hırsı yalnız başına mahvetti ve onun hatırasını yüksek insanlar indinde ebedî bir nefrete mahkûm eyledi. Çünkü o kendi şöhretini memleketinin harabisinde ve dünyanın hiçbir zaman göremeyeceği en kuvvetli ve en müreffeh bir içtimai teşekkülün yıkılışında aradı!"

Düşününüz ki bu fikir ve hisleri Montaigne etrafına on altıncı asrın iptidalarında saçıyordu. Yalnız o zaman değil, iki-üç asır sonraları bile bizim hangi muharririmizde bu gibi fikirlere tesadüf edilebilir?

Fikir sahasında böyle olduğu gibi güzel sanatlar, din, edebiyat sahalılarında da öyledir: Rönesans bütün kanatlarını açmış ve o hızıyla ilerlemektedir. Her taraftan ruhlarla yeni telkinler ve bilhassa altruizm numuneleri saçılmaktadır. Almanya'da Luther'ler, Fransa'da Calvin'ler dinin resmî makamlarına ve bu makamların taşıdıkları kör taassuba, riyaya karşı isyan ederek bütün Avrupa'yı baştan başa sarmışlardır. Birçokları hakikat diye telakki ettikleri esaslar uğrunda mal ve can feda etmekten çekinmiyorlar. Savanarol'ların bütün vasıf ve dikkatlerine rağmen Rafael'lerin, Leonardo da Vinci'lerin ruhları, ihtiyar olunan fedakârlıklar sayesinde ilerlemektedir. Edebiyat, örneğini kadim Yunanistan'dan aldığı gibi mevzularını bile oradan getiriyor. Sarayın etrafına toplanmış olan şairler ve naşirler –sarayı okşamakla beraber– eserlerinde hep fikir ve his yolunda kendilerini feda edenleri kahraman olarak almaktadırlar. Hülâsa Avrupa terbiyesinde pek yakın bir zamanda Caton'lar, Brütüs'ler, Sokrat'lar vesaireler birer ideal olarak kabul edilecekler ve bir sıra

Bir müddetten beri bende garip ve müziç bir ihtiyaç doğmuştur: Kendi kendimi müşahede altına almak! (...) İşte ben kendimi öğrenmeye koyuldum ve sizi temin ederim ki bu pek de kolay ve bilhassa hoş bir iş değildi! Metodum pek basitti: Ben içimle dışımı karşı karşıya getirerek kendi başlarına bıraktım ve benim işim yalnız bütün gördüklerimi ve işittiklerimi olduğu gibi kaydetmekten ibaret kaldı! Fakat ilk defa beni bir dehşet aldı ve derin bir nefretle gözlerimi yumdum. "Aman, ben bu muymuşum?" diye haykıracağım geldi.

Ahmet Ağaoğlu, 1936'da *Cumhuriyet*'te tefrika edilen ve ölümünün ardından 1939'da kitap olarak basılan sıra dışı metni *Ben Neyim?*'e, *Yeraltından Notlar*'ı andıran bu satırlarla başlıyor. Kitap boyunca diğerkâm iç (benlik) ile bencil dış (benlik) arasındaki derin çelişki anlatıldığı için bu yönüyle bizde çok örneği olmayan "itiraf edebiyatı"nın erken örneklerinden biri sayılmalıdır *Ben Neyim?*. Vâ-Nû, coşkuyla selamladığı bu metnin "papaz huzurunda günah çıkartan Hıristiyan socaları" bile kışkandıracğını söylerken, Peyami Safa kitapta "içi ile dışı arasındaki tezatin çirkefi içine batmış ahlak sefilinin ruh portresi"nin çizildiğini vurgularken metnin bu yanını öne çıkarmışlardır.

Kitap bir yanıla da *Cumhuriyet*'in Batılılaşma girişiminin biçimciliğinin, yaratılmak istenen yeni siyasal yapıya uyumlu bireyler yaratılamamasının eleştirisidir. Bu son derece ilginç metne, Ağaoğlu'nun Malta'da sürgündeyken yazdığı halde yine ölümünden sonra kitaplaştırılabilen ve odağında yine benzer, ama bu kez 1908 İnkılabı'na yönelik çok daha sert bir eleştiri bulunan *Gönülsüz Olmaz* adlı anlatısını da ekledik. Aylin Özman da bu metinleri Ağaoğlu'nun düşünsel macerası içinde konumlandıran, bahsi geçen eleştirilerin temelinde yatan ahlak ve siyaset anlayışının sınırlarına da dikkat çeken son derece bilgilendirici bir sunuş yazdı.

#izler #cumhuriyettönemi #iççatışma #benlik #anadolu #inkılap #batılılaşma

 can

 canyayinlari.com | f | t | v canyayinlari

deneme

ISBN 978-975-07-4778-6

9 789750 747786